

LBRIS

We know
books

VICO

Pentru că omul nu este un animal

Roberto Evangelista

LITERA
București

CUPRINS

Introducere. De ce Vico?	9
<i>Ernst Cassirer</i>	14
<i>Benedetto Croce</i>	17
Viața și istoria lui Vico	23
Autobiografia și viața	23
<i>Paolo Mattia Doria și Academia Palatină</i>	27
Autorii lui Vico	32
Cunoașterea principiilor metafizice	35
<i>Baruch Spinoza</i>	37
Străvechea înțelepciune a italienilor	39
A deține cunoașterea: adevărul și faptele coincid	45
<i>Metoda</i>	46
<i>Vico anticartezianul</i>	54
O concepție ciudată asupra calităților.	
Facultățile minții umane	56
<i>Zenon și aporiile sale</i>	61
<i>Virtualitatea</i>	69
Lista facultăților minții umane	70

Știința nouă a lui Vico	73
<i>Mitul lui Oedip</i>	75
<i>Știința nouă</i>	78
<i>Statul și națiunea</i>	83
Primitivii	84
<i>Universalile fantastice. Mitul Minervei</i>	95
Religia și pietatea	97
Providența	107
Ilustrația din <i>Știința nouă</i>	109
Libertatea umană	116
<i>Iusnaturalismul</i>	117
<i>Vico și iudaismul</i>	122
Concluzii	125
<i>Bibliografie</i>	134
<i>Cronologie</i>	139
<i>Indice de nume</i>	143

Viața și istoria lui Vico

Autobiografia și viața

Giambattista Vico își scrie autobiografia între 1725 și 1728. Are aproape șaiszeci de ani când începe să lucreze la memoriile sale, dar nu înseamnă că viața sa fusese deosebit de aventuroasă. De fapt, autobiografia este, mai degrabă, o biografie intelectuală, în care Vico încearcă să explice principiile fundamentale și interesele care i-au construit filosofia.

Nu era un lucru neobișnuit ca intelectualii epocii să le dăruiască generațiilor viitoare sau chiar contemporanilor o moștenire scrisă despre propria experiență culturală. Autobiografia lui Vico este un text scurt, dar intens, scris într-un moment în care personajul atinsese deja o maturitate filosofică profundă, și ne oferă o cantitate mare de informații foarte utile pentru înțelegerea gândirii sale.

Vico s-a născut la Napoli, în 1668 (în autobiografie, se întinerește cu doi ani, afirmând că s-ar fi născut în 1670;

Plăcuță prinsă
pe casa natală a lui
Giambattista Vico,
la Napoli

probabil, pe vremea aceea, aniversările nu aveau la fel de multă importanță ca acum...), în sânul unei familii nu foarte bogate, dar, fără îndoială, respectabile. Tatăl său era librar, iar mama sa era fiica unui constructor de trăsură. Făceau parte din mica burghezie napolitană, care nu își găsisese încă, la Napoli (și nici nu-și va găsi multă vreme), spațiul pentru a se manifesta și a se dezvolta, așa cum se întâmplase în alte orașe europene. Putem presupune, ca atare, că familia Vico trăia în condiții modeste, sau, în orice caz, austere.

Anii de formare ai tânărului napolitan se caracterizează printr-o educație axată pe studierea și pe aprofundarea filosofiei. În autobiografia sa, Vico își numește maestrul; povestește că a fost educat la iezuiți și că principalul său formator a fost părintele Antonio del Balzo. Știm că a fost un tânăr foarte studios, și că în jurul anului 1680 a abandonat educația iezuită pentru a se dedica logicii aristotelice și filosofiei medievale.

Vico a părăsit Colegiul Maximo al iezuiților, aflat în centrul orașului Napoli, într-o clădire care aparținuse lui Gian Tommaso Carafa și care, în 1860, a devenit parte a Universității „Federico II” din Napoli (în prezent, în locul curții dedicate personalului universității se află biblioteca universitară și câteva dintre departamentele care țin de Facultatea de Drept), și descrie acei ani ca pe o perioadă de rătăcire intelectuală. În autobiografie, surprinde acest moment prin metafora unui cal maiestuos și foarte bine pregătit pentru război, care apoi rămâne singur și merge peste câmpuri, și își recapătă dorința de a se întoarce la luptă când aude sunetul unei trompete militare. Același lucru i s-a întâmplat și lui Vico, ascultând o dispută între literați, avocați și cetățeni nobili de la Academia Furioșilor (Accademia degli Infuriati), o instituție la care se reuneau mulți intelectuali napolitani. Și atunci s-a mobilizat să își reia studiile filosofice și metafizice.

Vico a frecventat cursurile Universității din Napoli, dar studia în mod autonom și nu prea asista la cursuri, când nu lua ore în particular, așa cum mai proceda, uneori. În timpul studiilor de jurisprudență, a devenit pasionat de chestiunile filosofice legate de drept, evitând pregătirea în domeniul criminalisticii.

Un moment deosebit de important pentru creșterea intelectuală a lui Vico a fost perioada petrecută, între 1689 și 1695, în castelul Vatolla al marchizului Domenico Rocca, în calitate de preceptor al fiilor acestuia. Vatolla făcea parte din comuna Perdifumo, iar în vremea aceea trebuie să fi fost o localitate liniștită și izolată. Lui Vico îi plăcea să descrie acea perioadă drept una de reclusiune, dedicată studiilor.

De altfel, știm că acolo gânditorul a profitat de biblioteca bogată a marchizului pentru a aprofunda chestiuni filosofice legate de jurisprudență, însă și altele, mai degrabă clasice. Concret, îl pasiona tema harului la Sfântul Augustin, și mai ales studierea dialogurilor platonice. Platon a fost mereu o referință importantă pentru Vico, pentru că i-a oferit prilejul de a reflecta pe marginea existenței principiilor eterne și imutabile, pe care acțiunile umane trebuie să ajungă să le imite. La Vatolla, Vico a studiat și dreptul natural, care, pe vremea aceea, era unul dintre subiectele cele mai fierbinți ale dezbaterilor filosofice și politice. În *Autobiografie*, referitor la această perioadă, putem găsi reflecții despre ceea ce Vico numea „dreptul natural al oamenilor”, adică o căutare a principiilor unice și eterne care se repetă în diversele legislații ale popoarelor.

Când a revenit la Napoli, Vico a luat ore particulare de retorică și gramatică și a încercat, fără succes, să obțină un loc de secretar la Consiliul Municipal. În 1699, în sfârșit, a intrat, câștigând în fața contracandidaților săi, la catedra de retorică a Universității din Napoli. Din păcate, slujba lui nu avea cine știe ce prestigiu și nici nu era bine plătită, așa că a încercat, în zadar, să obțină un post de profesor de drept. Viața lui a fost marcată de greutatea financiară, pentru că trebuia să-și întrețină atât tatăl, cât și frații, și, în plus, și pe cei opt copii pe care i-a avut cu soția sa, Teresa Catalina Destito. Filosoful napolitan – deja tată de familie, în acel moment – a ținut piept tuturor acestor dificultăți scriind fără încetare lucrări, poeme și rubrici pe bază de comandă, și dând ore particulare de retorică.

Între 1699 și 1710, Vico a intrat în contact cu principalii intelectuali napolitani. L-a cunoscut pe Paolo Mattia Doria, căruia i-a dedicat opera *De antiquissima italorum sapientia (Străvechea înțelepciune a italienilor)*, în 1710.

Paolo Mattia Doria și Academia Palatină

O figură importantă a Iluminismului italian și napolitan a fost aceea a lui Paolo Mattia Doria (Genova, 1667 – Napoli, 1746), nobil, libertin, filosof și intelectual care a avut o relație foarte apropiată cu Vico. În ciuda educației sale iezuite, Doria, în special în anii tinereții, era cunoscut drept un tânăr nobil vanitos, cheltuitor până la risipă, orgolios și mai ales certăreț. Pe de altă parte, avea înclinații către studiu și către literatură, și grație acestora, la o vârstă mai coaptă, s-a apropiat de unele cercuri carteziene. Totuși, nu a fost un cartezian pur. S-a folosit de filosofia lui Descartes numai superficial, fiindcă era marcat de platonism.

Intelectualul genovez a avut relații cu aceste cercuri de studii, care, pe lângă faptul că primeau noutăți din filosofia europeană, se concentrau într-o manieră originală (ținând cont de influența puternică a filosofiei renascentiste) asupra practicii, orientând filosofia către utilitate, cu o interesantă perspectivă materialistă.

Din 1694, de-a lungul marelui proces al Inchiziției împotriva ateismului, care condamna acest tip de aproximări filosofice, Doria s-a aliniat cu *modernii* și a continuat să aibă relații cu intelectualii mai avangardiști prezenți în capitala regatului. O persoană remarcabilă a fost Nicola Caravita, un nobil care-și punea casa la dispoziție pentru reuniunile acestei *școli* filosofice. Aici l-a cunoscut Doria pe Vico, și între cei doi s-a legat o puternică prietenie intelectuală. Mai târziu, filosoful genovez a fost unul dintre promotorii înființării Academiei Palatine, care, pe fondul atacurilor religioase

repressive, a fost, pentru intelectuali, ultimul punct de referință laic care s-a mai bucurat de o minimă autonomie.

Producția Academiei s-a concentrat, în orice caz, asupra temelor istorice și politice. Această preferință tematică a membrilor Academiei Palatine demonstrează că, în Napoli, interesul pentru situația politică a momentului prindea formă prin intermediul analizării trecutului.

Chiar Doria a scris patru memorii intitulate *Despre viața împăratului Claudiu*, unde a descris conflictul roman din secolul I î.Hr., din timpul imperiului condus de Claudiu, între puterea monocratică a împăratului și cea a Senatului. A vorbi despre acest conflict era o ocazie de a examina principiul echilibrului dintre puterea regelui, pe de o parte, și cea a magistraturilor și funcționarilor de stat, pe de altă parte, chestiune care juca un rol important în dezbaterile politice napolitane. De altfel, într-una dintre operele sale, *Viața civilă și educația principelui*, Doria a revenit la ideea unui absolutism mediat de principiile colegialității puterii.

În ciuda faptului că Doria avea legături cu unele cercuri materialiste, nu împărtășea opinia lui Machiavelli și, ulterior, a lui Hobbes. Ei afirmau că politica ar trebui să devină știință, ceea ce ar însemna să privim ființele umane așa cum sunt ele, cu limitări și defecte.

Dimpotrivă, Doria afirma că politica ar trebui văzută ca o știință a dreptății. El introduce unele principii împrumutate de la Platon în reflecțiile sale asupra echilibrului puterilor, echilibru necesar pentru a construi o arhitectură instituțională solidă, ceea ce denotă o utilizare originală a filosofiei materialiste, care venea de peste Alpi. Găsim și dovezi ale interesului lui Doria pentru fizică și științele mecanicii, într-o lucrare importantă a sa, intitulată *Considerazioni sopra il moto e la meccanica de' corpi sensibili e de' corpi insensibili* (*Considerații asupra mișcării și mecanicii corpurilor sensibile și insensibile*).

Datorită lui Doria, Vico a cunoscut gândirea lui Bacon și a aprofundat cele mai recente descoperiri filosofice ale vremii. Și-a elaborat critica la adresa lui Descartes, dar la fel a procedat cu Locke și cu Epicur, intrând în legătură și dialogând cu mediile materialiste care se reuneau la Napoli, în diverse cercuri, dintre care cel mai important era Accademia degli Investiganti (Academia Investigatorilor).

Aceste întâlniri au avut o semnificație deosebită, fiindcă, așa cum spunea Vico în *Autobiografie*, i-au întărit hotărârea de a aprofunda studiile metafizice și de a utiliza argumentele platonice pentru a răspunde noilor tendințe care, pe de o parte, erau de acord cu varietatea formelor naturale și, astfel, reușeau să explice unele aspecte ale naturii, dar, pe de altă parte, îndepărtau filosofia de la misiunea ei, adică de la contemplarea principiilor adevărate și eterne.

Referitor la acest subiect, a scris, în autobiografia sa, că în mintea noastră se regăsesc unele adevăruri eterne, pe care nu ne putem preface că nu le-am cunoaște, dar care nu depind de noi. Însă, în același timp, ne dăm seama că suntem liberi și că înțelegem tot ce depinde de corpul nostru. Acțiunile noastre, așadar, sunt fructul voinței noastre, și în timp ce acționăm știm ce vrem și ce facem. Imaginația, amintirile, dorințele, gusturile, mirosurile, culorile, sunetele și tot ce depinde de simțurile noastre și de mintea noastră sunt conținute și înțelese în interiorul nostru.

În schimb, în ceea ce privește adevărurile eterne, putem spune că ele nu depind de corpul nostru, și că trebuie să fie fructul unei idei eterne, pe baza căreia au fost create și există toate lucrurile. Din acest motiv, scrie Vico, citându-l

pe Platon, pentru filosofi, ideile eterne trebuie să fie mai reale decât cele trupești.

Imaginea pe care Vico o oferă asupra formării sale intelectuale este a unui om îndepărtat de curentele filosofice ale epocii, disprețuind noile idei care ajung la Napoli prin intelectuali importanți și filosofi precum Leonardo Di Capua, Tommaso Cornelio și deja menționatul Paolo Mattia Doria. Vico se descrie pe el însuși drept o persoană ignorată, retrasă și izolată în mod voluntar, cu scopul de a-și cultiva studiile în perfectă singurătate. Știm, prin intermediul frumoasei și exhaustivei reconstituiri a lui Nicola Badaloni³, că nu a fost așa, și că, în ciuda argumentelor amare ale lui Vico împotriva cartezianismului și materialismului, ideile sale nu aveau parte de o slabă circulație, nici nu erau ignorate. De fapt, însuși Vico a făcut parte dintr-un curent al cartezianismului care a fost puternic influențat de filosofia neoplatonică italiană și de meditațiile lui Giordano Bruno și Tommaso Campanella. În Italia, și în Napoli, mai ales, înainte de Iluminism, s-a reformulat, în mod original, cartezianismul, și s-au folosit principiile raționalismului, bineînțeles, și datorită consolidării filosofiilor continentale și a influenței acestora, pentru a face pași către disciplinele care, în acel moment, au început să se maturizeze și să devină actuale, așa cum s-a întâmplat cu studiile istorice. Vico a făcut parte din această mișcare, și a participat la ea cu idei și cu poziții originale, deși fără să primească recunoașterea pe care credea (probabil, pe bună dreptate) că ar merita-o.⁴

³ N. Badaloni, *Introduzione a Giambattista Vico*, Milano, 1961

⁴ Această temă a fost dezvoltată foarte interesant de Paolo Rossi, în *I segni del tempo. Storia della terra e storia delle nazioni da Hooke a Vico*, Milano, Feltrinelli, 1979.

De fapt, tocmai Vico are grijă să contrazică această imagine de solitar și de gânditor izolat de lume. Când ne vorbește despre intenția sa de a lucra la o operă despre faptele mareșalului Antonio Carafa, care i-a fost comandată, povestește că era obligat să muncească noaptea, fiindcă era singura perioadă când nu era tulburat de treburile domestice și de conversațiile cu prietenii. Și așa ne place să ni-l imaginăm, dedicat elaborării principalelor sale opere, mai întâi *Dreptul universal*, apoi *Știința nouă*, cu o privire nemulțumită în spatele teancului de scrisori de pe biroul său, plictisit și iritat de fiecare dată când necesitățile vieții cotidiene îl forțau să se retragă de la studiu, lucru care, probabil, li se întâmplă și astăzi multor cercetători și academicieni contemporani.

Vico a murit în 1744, la 76 de ani, o vârstă foarte înaintată pentru epoca sa. *Autobiografia* lui ne descrie o viață plină de întâlniri și de interese intelectuale, dar vorbește și despre multe amărăciuni și frustrări. Cu toate acestea, ne place să credem că primele au fost mai multe decât cele din urmă și că, de fapt, caracterul său complicat se manifesta din cauza, poate, a unei autosuficiențe, sau, poate, a unei căzături urâte de la vârsta de șapte ani, care, povestește Vico la începutul *Autobiografiei*, l-a lăsat inconștient mai multe ore și i-a schimbat caracterul. Și din entuziasmat și neastâmpărat, a devenit melancolic și gânditor, ceea ce l-a făcut să se descrie drept marginalizat și neînțeles.

Și în acest caz, sporovăiala prietenilor care-l distrăgeau pe Vico de la studiile sale ne ajută să întrezărim o realitate diferită de acea imagine posomorâtă și solitară pe care el a dorit să ne-o ofere.

Autorii lui Vico

Tot în *Autobiografia* sa, Vico numește patru autori care l-au influențat în mod deosebit. Guido Fassò a scris, în 1949, o carte care este în continuare considerată fundamentală în ceea ce privește originea și tema *Științei noi*, opera principală a lui Vico⁵. Dar gânditorul însuși este cel care ne vorbește despre importanța acestor autori. În timp ce lucra la acea lucrare comandată, despre faptele lui Antonio Carafa, i s-a părut util, pentru documentare, să citească *De iure belli et pacis*, cartea lui Hugo Grotius, descoperind astfel un al patrulea autor de referință pentru gândirea lui, autor care l-a ajutat să aprofundeze argumentele legate de dreptul natural. Iată ce scrie Vico în *Autobiografie* (care, așa cum vedem, este scrisă la persoana a treia):

Iată că în el a găsit al patrulea autor, demn de a-i preceda pe ceilalți trei, pe care chiar el îi propusese drept modele. A aflat că Platon mai degrabă înfrumusețează decât își afirmă înțelepciunea prin limba vulgară a lui Homer și că Tacit își strecoară metafizica, morala și politica printre fapte, așa cum ajungeau la el pe vremea aceea: confuze, dezlânate și fără un sistem; și că Bacon vede că înțelepciunea omenească și divină a epocii sale trebuie să fie înlocuită acolo unde are lipsuri și completată cu ce nu are. Totuși, nu s-a îndreptat niciodată, prin canoanele sale, nici spre nivelul universului orașului, nici spre dezvoltarea măreață

⁵ G. Fassò, *I quattro autori del Vico. Saggio sulla genesi della Scienza nuova*, Milano, Guiffre, 1949